

УДК 343.237

Л.С. АНОХІНА, канд. юрид. наук, Кримський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ФОРМ СПІВУЧАСТІ У ЗЛОЧИНІ

Ключові слова: форми співучасті, злочин

В теорії кримінального права про форми співучасті й досі немає однакової думки. Про форми співучасті велися дискусії ще в дореволюційному праві. Крім того, одними фахівцями термін “вид” використовується в одних випадках, іншими вченими застосовується термін “форма”, що говорить про незавершеність концепції форм співучасті у вітчизняному кримінальному праві. До того ж і діючий КК не вирішив вказаних питань - в ньому не застосовуються такі терміни, як “форма”, “вид” для розмежування групових і організованих форм вчинення злочинів. Як свідчить аналіз класифікацій співучасті, які отримали найбільшу підтримку в науці кримінального права, багато в чому це пояснюється відсутністю єдиної підстави для класифікації співучасті по формах.

Поняття та сутність форм співучасті у злочині розглядалися у працях таких вчених, як Р. Галіакбаров, П. Тельнов, А. Піонтковській, П. Гришаєв, Г. Кригер, А. Закалюк, А. Трайнін, Ф. Бурчак, М. Шнайдер, Я. Мочкош, М. Ковальов та ін. Разом із тим, метою статті є аналіз проблем класифікації форм співучасті у злочині; її новизна полягає в авторських пропозиціях класифікації означених форм співучасті.

Зокрема, один з перших дослідників проблем співучасті А.Н. Трайнін виділяє чотири форми співучасті: 1) без попередньої змови (проста співучасть); 2) з попередньою змовою; 3) співучасть особливого роду (злочинну організацію і злочинне співтовариство); 4) організована група [1]. Вчений вважає підставою розподілу співучасті на форми:

характер та ступінь суб’єктивної зв’язаності співучасті, а це призначення - встановлення різної соціальної небезпеки кожної з форм співучасті.

П.І. Гришаєв і Г.А. Кригер бачать мету класифікації співучасті на форми в тому, щоб показати ступінь співорганізованості злочинців і розміряти небезпеку окремих випадків спільної злочинної діяльності в цілому. Підставою класифікації форм співучасті є ступінь погодженості дій співучасників і обумовлений цим ступінь співорганізованості групи, тобто так само, як попередній автор, в основу класифікації вони поклали суб’єктивний критерій, але на відміну від А.Н. Трайніна ними ще виділялися і види співучасті. Було запропоновано чотири форми співучасті: 1) співучасть без попередньої змови; 2) співучасть з попередньою змовою; 3) організована група; 4) співучасть особливого роду - злочинна організація; і два види співучасті, виділені на основі характеру злочинної діяльності співучасників: 1) проста співучасть (співвиконання); 2) складна співучасть (співучасть з розподілом ролей) [2].

Однак необхідною умовою для класифікації є спільність і єдність основи, по якій проводиться класифікація, у вищенаведених класифікаціях це не витримано. Так, якщо для першої та другої форм співучасті цих класифікацій спільним є час змови (без попередньої змови і з попередньою змовою), то третя і четверта форми виділяються на основі ступеня співорганізованості співучасників, стійкого суб’єктивного зв’язку між ними. Те, що, в наведених класифікаціях співучасть у формі організованої групи або злочинної організації поставлені в один ряд як поняття одного класу із співучастю за попередньою змовою, різновидами якої вони є, неодноразово підкреслювалося в дослідженнях, у тому числі і з аналізованих питань.

Представляється більш послідовною класифікація форм співучасті, яка була запропонована А.А. Піонтковським. Він виділяє дві форми співучасті: 1) співучасть без попередньої змови; 2) співучасть з попередньою

змовою, яка може бути: простою співучастю, організованою групою і злочинною організацією або бандою, причому вони можуть бути не тільки при співучасті у прямому розумінні слова, але і при співвиконанні. Тут загальна підстава класифікації - час змови. Ця класифікація отримала найбільшу підтримку і була розвинена в подальших дослідженнях проблем співучасті [3].

П.Ф. Тельнов запропонував класифікувати форми співучасті на основі суб'єктивного критерію - способу взаємодії співучасників. Їм приписуються такі форми співучасті: 1) співвиконання; 2) співучасть з виконанням різних ролей; 3) злочинна група; 4) злочинна організація [4].

Так само, на основі суб'єктивного критерію - характеру взаємодії між співучасниками, внутрішньої і зовнішньої сторони співучасті побудована класифікація М.І. Ковальова. Він виділяє види співучасті на основі внутрішнього зв'язку між співучасниками: співучасть без попередньої змови і за попередньою змовою; співучасть за попередньою змовою поділяється на два види: проста співучасть з попередньою угодою і співучасть з попередньою угодою, що носить характер злочинної організації. Форми співучасті наступні: 1) співвинність; 2) співучасть у вузькому значенні слова.

На підставі об'єктивного критерію - конструкції складу злочину, який визначає відповідальність окремих співучасників, пропонує класифікувати форми співучасті Ф.Г. Бурчак. Ним була запропонована наступна класифікація: 1) співучасть у вузькому значенні цього слова (складна співучасть), створюючи інститут загальної частини кримінального права, 2) співучасть особливого роду, при якому відповідальність співучасників прямо передбачена в статтях Особливої частини КК України; 3) співвиконання, як така форма співучасті, при якій кожний із спільно діючих осіб безпосередньо своїми діями повністю або частково вчиняє злочин, передбачений статтями Особливої частини КК, які не включають ознаки групового злочину [5].

Також прихильником класифікації форм співучасті по об'єктивних ознаках виступає М.А. Шнайдер, який визначає за форми співучасті: співвиконання, співучасть в тісному значенні слова (або співучасть з виконанням різних ролей) і злочинне співтовариство [6].

Я. Мочкош, аналізуючи теоретичні погляди українських учених на класифікацію форм співучасті, пише, що у науці кримінального права, на відміну від законодавчої класифікації об'єднань співучасників вчинення злочину, на ґрунті аналізу кримінального закону України у цілому і судової практики можна визначити форми співучасті: проста, складна і вища.

Просту і складну форми наводять вчені Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. До простої відносяться співвиконавство без попереднього порозуміння. До складної – співучасть у так званому вузькому розумінні, коли кожен співучасник виконує певну роль у злочині та у злочинному угрупованні (банда, організована група, незаконне воєнізоване формування).

У той же час колектив Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого за об'єктивними ознаками визначає теж дві форми – просту, як вчинення злочину співвиконавцями, і складну, коли у злочині наявні виконавці та інші співучасники, і за суб'єктивними ознаками наводяться визначені у ст.28 КК України види організованих об'єднань співучасників злочину, а саме: вчиненого групою осіб; групою осіб за попередньою змовою; організованою групою та злочинною організацією.

Спираючись на викладене, беремо до уваги, що наведені у навчальній літературі форми співучасті не збігаються з об'єктивними і суб'єктивними ознаками визначених у КК України організованих об'єднань злочинної діяльності. Тому настає необхідність подальших досліджень форм співучасті у кримінальному праві. Мається на меті (у стислому форматі) викласти своє бачення цієї пробле-

ми. Зазначимо, що форми співучасті дають можливість з'ясувати сутність спільної злочинної діяльності, об'єднаної у певний рівень організації за ступенем її суспільної небезпеки. Власне, форма, як констатували стародавні римляни, є способом відображення змісту предметів і явищ.

Проста форма співучасті. До неї відносимо вчинення злочину декількома особами (групою осіб) без попередньої змови, у тому числі з погодженням дій на місці, відповідальність за які, по-перше, передбачена за даною ознакою, і безпосередньо вказана у нормах КК України, і, по-друге, здійснення будь-якого іншого злочину групою осіб без попередньої змови у випадках, коли така ознака у статті КК прямо не наводиться.

Складна форма співучасті. З огляду на суспільну небезпеку злочинів, що за своїми правовими ознаками входять до неї, складну форму співучасті доцільно розмежувати на складну кваліфіковану і складну особливо кваліфіковану.

До складної кваліфікованої відносимо вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою. У КК України ця ознака визначена як кваліфікуюча і, така що, обтяжує відповідальність. У 59 статтях 14 розділів і з них у 24 випадках в наступній частині відповідної статті, як кваліфікуюча ознака, наводиться також вчинення злочину організованою групою. Найбільше таких поєднань у нормах, що встановлюють кримінальну відповідальність за злочини проти власності та у сфері обігу наркотичних засобів.

Складна форма співучасті особливо кваліфікована – це організована група, а також банда, озброєне формування та інше злочинне угруповання, правові ознаки яких визначені у ч.3 ст.28 КК України. Такі злочинні об'єднання за своїм змістом є стійкими організованими структурами, що створюються за взаємною згодою їх співучасників і спрямовані на тривалу злочинну діяльність.

У свою чергу, організовані групи за ступенем їх суспільної небезпеки доцільно розмежувати на два види. Перший – не озброєна

організована група. Другий - озброєна організована група, банда чи формування.

Вища форма співучасті – діяльність злочинних організацій кримінального спрямування та злочинна політична система чи організація, яка є найбільш соціально небезпечна структура.

Коло злочинних діянь, що можуть бути вчинені політичною системою, організацією чи її представниками у політичних цілях, передбачені статтями I-го та XX-го розділів Особливої частини КК – злочини проти основ національної безпеки України та проти миру, безпеки людства і міжнародного порядку [7].

Заслуговує на увагу пропозиція Н. Поповича. Співучасть, її форми – це, насамперед, поняття, під якими розуміють певну форму об'єднання, що відображає предмети та явища об'єктивного світу в їх суттєвих і специфічних ознаках, а також зв'язки і відношення між предметами та явищами. Кожен предмет чи явище має багато ознак, властивостей, які в процесі практичної діяльності суб'єкта пізнаються та фіксуються за допомогою слів і словосполучень. Суттєвими (основними, необхідними) називають такі ознаки, без яких даний предмет чи множина предметів не можуть існувати у своїй індивідуальності, які розкривають їх якісну специфіку і зумовлюють інші ознаки. Сукупність основних суттєвих ознак того або іншого виду конкретних предметів дійсності називаються їх сутністю. Таким чином, для розкриття змісту того чи іншого явища та виділення його форм необхідно визначити основні суттєві ознаки. Так, основними ознаками співучасті є множинність учасників злочину, спільність їх участі у злочині та умисний характер діяльності. Необхідним є встановлення суттєвих ознак для кожної окремої форми співучасті, оскільки це дозволить найбільш повно розкрити її зміст та диференціювати форми між собою. Необхідним у даному випадку буде дотримання певних правил, що дозволить сформулювати вірні визначення і запобігти логічних помилок у розкритті змі-

сту понять. Їх можна сформулювати наступним чином: визначення повинне бути співмірним, тобто визначаване і визначаюче поняття повинні бути рівними за своїми обсягами; визначення не повинно створювати кола, тобто поняття не повинні визначатися через самих себе; не можна визначати поняття через такі поняття, ознаки яких невідомі і тому вони самі потребують визначення; не можна давати суперечних визначень, оскільки такі визначення не розкривають природу предмета; визначення повинно бути точним, чітким, однозначним.

Таким чином, співучасть у злочині слід розглядати як певне явище, якому притаманний відповідний зміст. Зміст кожного явища чи предмета, як визначено вище, розкривається через ознаки. Елементи і процеси, притаманні явищу, є його змістом лише як такі, що існують у певній формі.

Форма є завжди формою певного змісту, способом його існування, внутрішньою структурою і зовнішнім виразом. Слід водночас зазначити, що відповідність форми змісту не слід розуміти так, що зміст може виражатися обов'язково в одній якій-небудь формі. Одному і тому ж змісту може відповідати ряд форм. Таким чином твердження про помилковість виділення форм співучасті через неможливість їх множинного існування спростовується. Співучасть може виступати у певних формах, однак кожна наступна відрізнятиметься від попередньої наявністю додаткових ознак [8].

Аналіз наведених класифікацій співучасті на певні форми дозволяє підкреслити важливість точного визначення форми співучасті у злочині, оскільки це, в першу чергу, полегшує кваліфікацію спільних злочинів і індивідуалізацію кримінальної відповідальності винних.

Правоохоронним органам, що навіть не використовують термін "форма співучасті", доводиться встановлювати її, оскільки без цього неможливо точно кваліфікувати злочинні дії окремих співучасників і визначити межі їх відповідальності, що особливо акту-

альне в сучасних умовах, коли рівень та динаміка організованих злочинних посягань змінюються кількісно і якісно у бік збільшення.

На підставі висловленого можна стверджувати, що пропонувані фахівцями класифікації співучасті у злочині мають безперечну теоретичну і практичну значущість у справі боротьби з умисною спільною участю суб'єктів у вчиненні злочину.

Проте, як нам уявляється, існуюча система норм, що закріплює поняття та форми співучасті у злочині, не повною мірою відображає кримінально-правову (соціальну, психологічну) сутність умисної, спільної участі у злочинній діяльності декількох суб'єктів, які заздалегідь об'єдналися з метою вчинення злочинів, які виступають у вигляді "провідної життєдіяльності" та які мають характер "промислу". Це вимагає нового підходу до визначення поняття та сутності співучасті в організованій групі і злочинній організації й відповідної юридичної оцінки з позицій науки кримінального права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Трайнин А.Н. Учение о соучастии. -М., 1941. -79 с.
2. Гришаев П.И., Кригер Г.А. Соучастие по советскому уголовному праву. -М., 1959. -48 с.
3. Пионтковский А.А. Учение о преступлении. Курс советского уголовного права. Общая часть. -М., 1961. -549 с.
4. Тельнов П.Ф. Ответственность за участие в преступлении. -М.: «Юридическая лит.», 1974. -107 с.
5. Бурчак Ф. Учение о соучастии по советскому уголовному праву. -Киев, 1969. -124 с.
6. Шнейдер М. Соучастие в преступлении. -М., 1958. -С.33-34.
7. Мочкош Я. Форми співучасті у кримінальному праві України: проблемні питання // Право України. -2006. -№ 3. -С.113-114.
8. Попович Н. Поняття форми співучасті //

Проблеми державотворення і захисту прав людини: Матеріали XII регіональної наук.-практ. конф.; 9-10 лютого 2006 р. –Львів: Львівськ. нац. ун-т ім. І. Франка, 2006. – С.379-380.

Анохіна Л.С. Проблеми класифікації форм співучасті у злочині // Форум права. -2008. -№ 1. –С.23-27 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08alscuz.pdf>

Відкладені основні питання класифікації форм співучасті у злочині. Проведений аналіз класифікацій співучасті в науці кримінального права, а також класифікації співучасті на форми в тому, щоб показати ступінь співзорованості злочинців і розміряти небезпеку окремих випадків спільної злочинної діяльності в цілому.

***

Анохина Л.С. Проблемы классификации форм соучастия в преступлении

Приведены основные вопросы классификации форм соучастия в преступлении. Проведен анализ классификации соучастия в науке криминального права, а также классификации соучастия на формы для того, чтобы показать степень организованности преступников и соизмерить опасность отдельных случаев совместной преступной деятельности в целом.

***

Anohina L.S. Problems of classification of forms for participation in a crime

The basic questions of classification of forms of participation in a crime are given. The analysis of classification of partnership in a science of the criminal right is carried out, and also classifications of participation on forms to show a degree of organization of criminals and to commensurate danger of special cases of the common criminal activity as a whole.